

RIJK AAN

ONTWERP

KRACHT

DIGITALE EXPOSITIE / **INTRODUCTIE**

25 JAAR RIJKSBELEID OP HET GEBIED VAN ARCHITECTUUR EN RUIMTELIJK ONTWERP

INTRODUCTIE

RIJK AAN ONTWERPKRACHT

Eind 2016 vormt het verschijnen van de *Actieagenda Ruimtelijk Ontwerp 2017-2020 - Samen werken aan ontwerpkracht* de aanleiding voor Rijksbouwmeester Floris Alkemade om te kijken naar de resultaten van 25 jaar stimulering van architectuur en ruimtelijk ontwerp in Nederland. Dit heeft geresulteerd in de expositie RIJK AAN ONTWERPKRACHT.

RIJK AAN ONTWERPKRACHT toonde de veelkleurige oogst van de afgelopen decennia. Deze door het Atelier Rijksbouwmeester samengestelde rondreizende tentoonstelling liet een groot aantal plannen zien die zijn voortgekomen uit het stimuleringsbeleid en het opdrachtgeverschap van het rijk. In de tentoonstelling was tevens ruim aandacht voor jong talent, internationalisering en ontwikkelingen in het architectuuronderwijs.

Na in 2016 en 2017 op verschillende plekken te zijn neergestreken, is er ook een digitale versie van de expositie RIJK AAN ONTWERPKRACHT gemaakt. De inhoud van de tentoonstelling is als totaal (tekst en beeld) te doorlopen, maar het beleid is ook inzichtelijk gemaakt aan de hand van verschillende invalshoeken, waaronder de vier belangrijke thema's uit de tentoonstelling: bouwen, stimuleren, opleiden en internationalisering.

De digitale expositie is te lezen als totaal of per onderwerp. Via de 'eigen' zoekfunctie in de pdf-reader kan worden gezocht op bijvoorbeeld naam, jaartal of plaats. De onderwerpen die worden onderscheiden zijn:

> Zeven beleidsdocumenten

In dit document zijn de zeven verschillende beleidsdocumenten samengevat.

Na de nota *Ruimte voor Architectuur* (1991)

presenteert de rijksoverheid vanaf 1996 iedere vier jaar een nieuw beleidsdocument over architectuur en ruimtelijk ontwerp. De *Actieagenda Ruimtelijk Ontwerp 2017-2020 - Samen werken aan ontwerpkracht* is de meest recente.

> Bouwen

Het document 'Bouwen' gaat in op het opdrachtgeverschap van het rijk. Dit opdrachtgeverschap is onder te verdelen in het opdrachtgeverschap van de rijksoverheid zelf (de voorbeeldfunctie) en het opdrachtgeverschap in het veld (het inspireren van private partijen, gemeenten en provincies). De voorbeeldfunctie van het rijk krijgt onder meer gestalte door de Rijksbouwmeester. Om het belang van de rol van opdrachtgevers te onderstrepen wordt in 1989 onder meer een Rijksprijs voor inspirerend opdrachtgeverschap geïntroduceerd.

> Stimuleren

De rijksoverheid ondersteunt een hoogwaardig aanbod van instellingen van (inter)nationale betekenis. Het Stimuleringsfonds Creatieve Industrie, Het Nieuwe Instituut en Architectuur Lokaal zijn voor de ontwerpende disciplines de belangrijkste instellingen. Zij zijn mede verantwoordelijk voor de uitvoering van het beleid en zijn het onderwerp in de pdf 'Stimuleren'.

> Opleiden

Het onderwijs heeft een eigen plek in het architectuurbeleid en wordt in deze pdf als apart onderwerp weergegeven. In het document is aandacht voor de verschillende initiatieven voor jonge ontwerpers zoals Archiprix (de presentatie van de beste afstudeerplannen van de Nederlandse opleidingen voor architectuur, stedenbouw en landschapsarchitectuur) en European (een internationale prijsvraag met reële bouwopdrachten). Daarnaast komt ook het in 1990 als culturele werkplaats opgerichte Berlage Instituut aan bod, evenals het Architectenregister en de Wet op de Architectentitel (WAT).

Colofon

Samenstelling en redactie: Kirsten Schipper en Jeroen Kramer

In samenwerking met: Guus Enning (Atelier Rijksbouwmeester)

In opdracht van: Rijksbouwmeester Floris Alkemade en het College van Rijksadviseurs in samenwerking met de ministeries van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en Infrastructuur en Waterstaat

Vormgeving: City Dust Studio Amsterdam

Met dank aan: Marcel van Heck en Nicoline Kok (Atelier Rijksbouwmeester) en Freek Ingen Housz (ministerie OCW)

Beeldmateriaal en informatie is ter beschikking gesteld door: Aldo van Eyck Archief, ArchiNed, Archiprix, Architectuur Lokaal, Atelier Rijksbouwmeester, Beeldbank Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Beeldbank Rijkswaterstaat, Duc Boorsma, Guus Enning, DUS, Albert Fien, Het Nieuwe Instituut, Katja Hilberg, Jord den Hollander, Anne Hoogewoning, Instituut voor Beeld en Geluid, KENK architecten, Koen van Velsen architecten, John Körmeling, Mecanoo, MVRDV, nai010 uitgevers, One Architecture, Projectbureau PEP, Rijksmuseum Amsterdam, SeARCH, Stimuleringsfonds Creatieve Industrie, Pieter Stoutjesdijk, Studio Roosegaarde, The Berlage en TU Eindhoven en Van Nelle Fabriek.

Het is toegestaan (delen van) de website over te nemen, mits deze worden voorzien van bronvermelding en zonder dat passages en citaten in een andere context worden geplaatst. Bronvermelding: Atelier Rijksbouwmeester, Rijk aan ontwerpkracht, een digitale tentoonstelling over 25 jaar rijksbeleid op het gebied van architectuur en ruimtelijk ontwerp, 2019.

Bij het gebruik van foto's en illustraties van derden is contact opgenomen met de auteurs. Dit sluit niet uit dat in enkele gevallen de exacte bron niet achterhaald kon worden, waarvoor verontschuldigingen.

1991: DE EERSTE RIJKSNOTA VOOR ARCHITECTUUR VERSCHIJNT.

DEZE EERSTE ARCHITECTUURNOTA 'RUIMTE VOOR CULTUUR' HEEFT ALS DOEL HET SCHEPPEN VAN GUNSTIGE VOORWAARDEN VOOR DE TOTSTANDKOMING VAN ARCHITECTONISCHE KWALITEIT EN IS EEN PRODUCT VAN DE SAMENWERKING TUSSEN DE MINISTERIES VAN WELZIJN, VOLKSGEZONDHEID EN CULTUUR (WVC) EN VOLKSHUISVESTING, RUIMTELIJKE ORDENING EN MILIEUBEHEER (VROM). DE BEIDE MINISTERIES BUNDELEN DE KRACHTEN EN MIDDELEN. BOUWEN WORDT NIET MEER ALLEEN GEZIEN ALS CRUCIAAL VOOR ECONOMIE, HET BESEF DAT DE MANIER VAN BOUWEN BEPALEND IS VOOR DE KWALITEIT VAN DE LEEFOMGEVING DRINGT DOOR IN DEN HAAG. BOUWEN WORDT GEZIEN ALS EEN CULTURELE DAAD.

HET INITIATIEF VOOR DE NOTA ONTSTAAT IN EEN TIJD VAN BEZUINIGINGEN EN DEREGULERING, VANUIT HET IDEE OM HET BEGRIIP ARCHITECTONISCHE KWALITEIT OP DE AGENDA TE KRIJGEN EN MEE TE LIFTEN OP DE BREDE BELANGSTELLING DIE ER IS VOOR ARCHITECTUUR. HET RIJK WIL MET 'RUIMTE VOOR ARCHITECTUUR' REEDS IN GANG GEZETTE ONTWIKKELINGEN VERSTERKEN. DE MINISTERS ELCO BRINKMAN (WVC) EN ED NIJPELS (VROM) BEREIDEN DE NOTA VOOR, MAAR DOOR DE VAL VAN HET KABINET LUBBERS II WORDT DE NOTA IN 1991 GEPRESENTEERD DOOR DE MINISTERS HEDY D'ANCONA (WVC) EN HANS ALDERS (VROM). HET STIMULEREN VAN GOED OPDRACHTGEVERSCHAAP BIJ HET RIJK, MAAR OOK BIJ ANDERE OVERHEDEN EN PARTIJEN, PLUS HET BEVORDEREN VAN EEN VROEGE ROL VOOR HET ONTWERP STAAN CENTRAAL. INSTELLINGEN ZOALS HET STIMULERINGSFONDS VOOR ARCHITECTUUR, HET BERLAGE INSTITUUT, HET NEDERLANDS ARCHITECTUURINSTITUUT, EUROPAN EN ARCHITECTUUR LOKAAL WORDEN MEDE VERANTWOORDELIJK VOOR DE UITVOERING.

2017: DE 'ACTIEAGENDA RUIMTELIJK ONTWERP 2017-2020' IS VAN KRACHT.

HET MINISTERIE VAN ONDERWIJS, CULTUUR EN WETENSCHAP (OCW) EN HET MINISTERIE VAN INFRASTRUCTUUR EN MILIEU (IenM) RICHTEN ZICH IN DEZE AGENDA, MET DE TITEL 'SAMEN WERKEN AAN ONTWERPKRACHT' OP DE INZET VAN HET RUIMTELIJK ONTWERP BIJ DE AANPAK VAN URGENTE MAATSCHAPPELIJKE OPGAVEN. DEZE AANPAK PAST IN DE LIJN VAN HET CULTURBELEID VAN HET MINISTERIE VAN OCW DAT STAAT VOOR BEVORDERING VAN ARTISTIEKE KWALITEIT, TALENTONTWIKKELING, EXPERIMENT, VERNIEUWING EN INTERNATIONALISERING. BIJ HET MINISTERIE VAN IENM IS DE INZET, ZOALS SINDE 1991, GEKOPPELD AAN HET BELEID EN DE VERANTWOORDELIJKHEID VOOR DE FYSIEKE LEEFOMGEVING. DE UITVOERING VAN HET PROGRAMMA IS BELEGD BIJ VERSCHILLENDE PARTNERS ZOALS HET COLLEGE VAN RIJKSADVISEURS, DE INTERNATIONALE ARCHITECTUUR BIENNALE ROTTERDAM, ARCHITECTUUR LOKAAL, HET STIMULERINGSFONDS CREATIEVE INDUSTRIE, HET NIEUWE INSTITUUT, HET O-TEAM, DE ACADEMIES VAN BOUWKUNST EN DE TECHNISCHE UNIVERSITEITEN.

RIJK AAN ONTWERPKRACHT TOONT DE ONTWIKKELING VAN HET RIJKSBELEID VOOR ARCHITECTUUR EN RUIMTELIJK ONTWERP IN DE PERIODE VANAF 1991. VIER ONDERWERPEN DIE VANAF 'RUIMTE VOOR ARCHITECTUUR' HET BELEID BEPALEN WORDEN PER BELEIDSPERIODE TOEGELICHT. DIT ZIJN: BOUWEN, STIMULEREN, OPLEIDEN EN INTERNATIONALISERING.

1986-1989: Lubbers II

Minister VROM: Ed Nijpels

Minister WVC: Elco Brinkman

De belangstelling voor de culturele dimensie van het bouwen is volgens Ton Idsinga, een van de auteurs van 'Ruimte voor Architectuur', het resultaat van elkaar versterkende factoren: een jonge, actieve generatie architecten, de aanwezigheid van enkele spraakmakende cultureel bevlogen wethouders en hun ambtenaren, veel publicerende architectuurhistorici en journalisten, manifestaties zoals 'What a Wonderful World' en de eigentijdse stadspoorten in Groningen en het stimulerende werk van Stichting Wonen, het Nederlands Documentatiecentrum voor de Bouwkunst, de sectie architectuur van de Rotterdamse Kunststichting (AIR) en later ARCAM in Amsterdam en ABC in Haarlem. (Ton Idsinga, 'Tien jaar architectuurbeleid', in Architectuur Lokaal, april 2002.)

1984: Introductie ruimtelijke kwaliteit als nieuw begrip in de ruimtelijke ordening door Pieter Winsemius, minister VROM 1982-1984, in een speech over de ontwikkeling van het nationaal ruimtelijk beleid. Ruimtelijke kwaliteit staat voor visie en inhoudelijke betrokkenheid. Een begrip dat ook in het bedrijfsleven en de kunst volop wordt gebruikt.

1988: Formele debuut ruimtelijke kwaliteit in Vierde Nota Ruimtelijke Ordening. In deze nota: ontwikkelen met inbreng van private partijen in plaats van toelaten. Decentralisatie van rijksbeleid en privatisering van overheidstaken.

15 september 1992: Troonrede: "De bereidheid en de wil om te investeren in de toekomst zal ook tot uitdrukking worden gebracht op het gebied van de cultuur: in de zorg voor het cultureel erfgoed en in de ondersteuning van de actuele kunst- en cultuurbeoefening. Bij alle aandacht voor de materiële aspecten van het bestaan, is het voor onze samenleving van vitaal belang ook oog te hebben voor de culturele waarden. (...) Binnen het budget voor cultuur zal extra aandacht worden geschonken aan architectuur, vormgeving en film: uitingen waarvan grote delen van de bevolking bijna dagelijks kennis nemen."

BOUWEN

HET OPDRACHTGEVERSBELEID IS ONDER TE VERDELEN IN HET OPDRACHTGEVERSCAP VAN DE RIJKSOVERHEID ZELF (VOORBEELDFUNCTIE) EN HET OPDRACHTGEVERSCAP IN HET VELD (INSPIREREN PRIVATE PARTIJEN, GEMEENTEN EN PROVINCIES). DE VOORBEELDFUNCTIE VAN HET RIJK KRIJGT ONDER MEER GESTALTE DOOR DE RIJKSBOUWMEESTER BIJ BOUWPROJECTEN VAN HET RIJKSVASTGOEDBEDRIJF. DE RIJKSBOUWMEESTER ADVISEERT DAARNAAST DE RIJKSOVERHEID BIJ MAATSCHAPPELIJK BREDERE DISCUSSIES OP HET GEBIED VAN STEDENBOUW, MONUMENTEN, ARCHITECTUUR, INFRASTRUCTUUR EN BELEDENDE KUNST. SINDS 2005 IS HET INSTITUUT VAN DE RIJKSBOUWMEESTER VERBREED MET RIJKSADVISEURS VOOR DE AANGRENZENDE DISCIPLINES. SAMEN VORMEN ZIJ HET COLLEGE VAN RIJKSADVISEURS. OM HET BELANG VAN DE ROL VAN OPDRACHTGEVERS TE ONDERSTREPEN WORDT IN 1989 ONDER MEER EEN RIJKSPRIJS VOOR INSPIREREND OPDRACHTGEVERSCAP GEÏNTRODUCEERD. LOKALE EN REGIONALE OPDRACHTGEVERS ZOALS GEMEENTEN, WATERSCHAPPEN, PROVINCIES, PROJECTONTWIKKELAARS, MAATSCHAPPELIJKE ORGANISATIES EN (COLLECTIEVEN VAN) PARTICULIEREN KUNNEN VOOR DEZE PRIJS IN AANMERKING KOMEN. IN 1991 KRIJGT DE OPDRACHTGEVERS-PRIJS EEN PLEK IN 'RUIMTE VOOR ARCHITECTUUR' EN OOK ANNO 2017 IS DE GOUDEN PIRAMIDE NOG STEEDS EEN BELANGRIJK INSTRUMENT IN DE 'ACTIEAGENDA RUIMTELIJK ONTWERP 2017-2020'.

STIMULEREN

DE RIJKSOVERHEID ONDERSTEUNT EEN HOOGWAARDIG AANBOD VAN INSTELLINGEN VAN (INTER)NATIONALE BETEKENIS. DE GROEP INSTELLINGEN DIE HET RIJK RECHTSTREEKS SUBSIDIEERT, WORDT DE CULTURELE BASISINFRASTRUCTUUR (BIS) GENOEMD. HET RIJKSMUSEUM, HET KONINKLIJK CONCERTGEBOUW EN HET NATIONAAL BALLETT ZIJN BEKEND VOORBEELDEN VAN INSTELLINGEN UIT DE BIS, MAAR OOK FILMFESTIVALS EN THEATERGEZELSCAPPEN WORDEN ONDERSTEUND. DE SUBSIDIEPERIODE GELDT STEEDS VOOR VIER JAAR EN KOMT TOT STAND OP ADVIES VAN DE RAAD VOOR CULTUUR, HET WETTELIJKE ADVIESORGAAN VAN DE REGERING OP HET TERREIN VAN KUNST, CULTUUR EN MEDIA. IN DE PERIODE 2017-2020 MAKEN IN TOTAAL 88 INSTELLINGEN EN 6 CULTUURFONDSEN DEEL UIT VAN DE BIS. HET STIMULERINGSFONDS CREATIEVE INDUSTRIE EN HET NIEUWE INSTITUUT ZIJN HIERIN VOOR DE ONTWERPENDE DISCIPLINES DE BELANGRIJKSTE INSTELLINGEN. DEZE INSTELLINGEN HEBBEN DE TAAK OM OP HET TERREIN VAN ARCHITECTUUR, STEDENBOUW, VORMGEVING, MODE EN DIGITALE CULTUUR (INTER)NATIONALE ONTWIKKELINGEN TE SIGNALEREN EN TE STIMULEREN. ZE ZIJN GERICHT OP DE ONTWIKKELING VAN TALENT, HET MOGELIJK MAKEN VAN EXPERIMENT EN (ONTWERPEND) ONDERZOEK, (INTER)NATIONALE PROMOTIE EN BEHOUD EN BEHEER VAN ERFGOED. VANUIT DE 'ACTIEAGENDA RUIMTELIJK ONTWERP 2017-2020' VOEREN HET NIEUWE INSTITUUT EN STIMULERINGSFONDS CREATIEVE INDUSTRIE OOK TAKEN UIT. ZO HEEFT HET FONDS PROGRAMMA'S GERICHT OP ZORG- EN SCHOLENBOW EN STEDELIJKE ONTWIKKELING. EEN ANDERE INSTELLING DIE VANUIT DE AGENDA WERKT AAN RUIMTELIJKE VRAAGSTUKKEN IS ARCHITECTUUR LOKAAL.

OPLEIDEN

HET ONDERWIJS HEEFT EEN EIGEN PLEK IN HET ARCHITECTUURBELEID. HET ONDERWIJS RICHT ZICH NIET ALLEEN OP DE VOORBEREIDING VOOR DE BEROEPSUITOEFENING, MAAR OOK OP DE PERSOONLIJKE VORMING VAN TOEKOMSTIGE GENERATIES ONTWERPERS EN OP DE ONTWIKKELING VAN DE BEROEPSPRAKTIJK. VOOR HET WETENSCHAPPELIJK ONDERWIJS GELDT BOVENDIEN DAT HET EEN VOORBEREIDING KAN ZIJN OP DE WETENSCHAPSBEOEFENING. NAAST INDIVIDUELE SUBSIDIES VAN HET RIJK - VANAF 1988 ONDERGEBRACHT BIJ HET FONDS VOOR BELEDENDE KUNSTEN, VORMGEVING EN BOUWKUNST EN VANAF 2013 BIJ HET STIMULERINGSFONDS CREATIEVE INDUSTRIE - ONTSTAAN ER IN DE JAREN TACHTIG VERSCHILLENDE INITIATIEVEN VOOR JONGE ONTWERPERS ZOALS ARCHIPRIX (PRESENTATIE BESTE AFDUDEERPLANNEN VAN DE NEDERLANDSE OPLEIDINGEN VOOR ARCHITECTUUR, STEDENBOUW EN LANDSCHAPSARCHITECTUUR) EN EUROPLAN (EEN INTERNATIONALE PRIJSVRAAG MET REËLE BOUWOPDRACHTEN). HET WINNEN VAN EUROPLAN WAS VOOR VEEL ARCHITECTEN HÉT MOMENT OM EEN EIGEN BUREAU TE STARTEN. HET IN 1990 ALS CULTURELE WERKPLAATS OPGERICHT BERLAGE INSTITUUT BIEDT AFGESTUDEERDEN DE MOGELIJKHEID TOT EEN VERDERE ONTWIKKELING EN VERDIEPING. VOOR DE BEROEPSUITOEFENING IS HET ARCHITECTENREGISTER VAN BELANG. HET ARCHITECTENREGISTER BEVORDERT DAT NEDERLANDSE ONTWERPERS GEMAKKELIJK TOEGANG HEBBEN TOT WERK IN ANDERE EU-LANDEN. DE WET OP DE ARCHITECTENTITEL (WAT) BESCHERMT DE TITEL VAN ARCHITECT, STEDENBOUWKUNDIGE, LANDSCHAPSARCHITECT EN INTERIEURARCHITECT. SINDS 1 JANUARI 2015 ZIJN ARCHITECTEN, STEDENBOUWKUNDIGEN, INTERIEURARCHITECTEN EN LANDSCHAPSARCHITECTEN VERPLICHT OM NA HET AFRONDEN VAN HUN (MASTER)OPLEIDING EEN TWEELAJRIGE BEROEPSERVINGSPERIODE TE DOORLOPEN.

INTERNATIONALISERING

NEDERLAND MANIFESTEERT ZICH INTERNATIONAAL, ONDERSTEUND DOOR ONTWERPOPLEIDINGEN EN INSTELLINGEN ZOALS HET STIMULERINGSFONDS CREATIEVE INDUSTRIE EN HET NIEUWE INSTITUUT, ALS PROEFTUIN OM KENNIS UIT TE WISSELEN EN NIEUWE ONTWERPVAARDIGHEDEN TE ONTWIKKELEN. NAAST DE BEGELEIDING VAN DE NEDERLANDSE BIJDAGEN VOOR DE ARCHITECTUURBIËNNALES VAN SÃO PAULO, SHENZHEN EN VENETIË STELT HET NIEUWE INSTITUUT IEDER JAAR EEN BEZOEKERSPROGRAMMA SAMEN DAT BUITENLANDSE ONTWERPERS (RUIMTELIJK ONTWERP, DESIGN, MODE EN E-CULTUUR) KENNIS LAAT MAKEN MET DE NEDERLANDSE (MULTIDISCIPLINAIRE) ONTWERPWERELD. DE PRESENTATIES VAN NEDERLAND IN HET BUITENLAND TIJDENS DE DIVERSE EXPO'S EN BIËNNALES WORDEN VANAF 2003 VERGEZELD DOOR EEN INTERNATIONALE BIËNNALE OP EIGEN BODEM: DE INTERNATIONALE ARCHITECTUUR BIENNALE ROTTERDAM (IABR), GEORGANISEERD DOOR DE GELIJKNAMIGE STICHTING. HET STIMULERINGSFONDS CREATIEVE INDUSTRIE RICHT ZICH OP DE BEVORDERING VAN DE INTERNATIONALE POSITIE VAN DE NEDERLANDSE ONTWERPSECTOR. DE CREATIEVE INDUSTRIE IS EEN VAN DE NEGEN TOPSECTOREN DIE VOOR DE TOEKOMST VAN NEDERLAND VAN GROTE ECONOMISCHE EN MAATSCHAPPELIJKE WAARDE ZIJN. DE ONTWERPSECTOREN ZIJN ONDERDEEL VAN DE CREATIEVE INDUSTRIE.